ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СФЕРИ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

ГРАЧОВ Єгор Олегович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: https://orcid.org/0009-0000-5049-3921

УДК 342.9

DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.49

Виділено ключові особливості принципів в праві в цілому, та правового регулювання діджиталізації сфери надання адміністративних послуг, зокрема: 1) первісне значення принципів – це вираження ідеї про те, яким має бути право та яким саме чином повинен функціонувати механізм правового регулювання. Це культивовані протягом часу розвитку всієї держави і суспільства основоположні засади, що виражають ідеальну модель правової системи та її складових (норм, інститутів, галузей тощо) в сучасний момент розвитку; 2) принципи містять в собі об'єктивний та суб'єктивний аспект. З одного боку вони виходять із закономірностей функціонування держави і її правової системи, що трансформуються під впливом історичних подій, політичної ситуації, територіального розташування в світі і таке інше. З іншого – обов'язково враховують суб'єктивне бачення людей про суть права та механізм правового регулювання; 3) принципи не обмежені конкретними правовими положеннями, вони розчинюються в усій системі нормативно-правових актів та являють собою норми найвищого ступеню імперативності, обов'язкові до дотримання всіма учасниками суспільно-правових відносин; 4) принципи відносно стабільні та незмінювані. Їх еволюція пов'язана не тільки зі зміною законодавства, але також потребує переосмислення людьми сутності права в конкретний історичний період.

З'ясовано, що принципи правового регулювання діджиталізації сфери надання адміністративних послуг слід визначити як систему вихідних, основоположних, керівних засад-ідей, що виражають вектор, особливості та специфіку юридичного регламенту процесу діджиталізації сфери організації та безпосереднього надання адміністративних послуг в Україні.

Ключові слова: принципи, принципи права, правове регулювання, діджиталізація, адміністративні послуги.

Постановка проблеми

Протягом більшої частини всього етапу незалежності України сфера надання адміністративних послуг, незважаючи на постійне бажання її реформувати, характеризувалась цілою низкою недоліків: по-перше, адміністративні послуги цілком перебували в сфері регулювання підзаконних нормативно-правових актів, не маючи законодавчої основи; по-друге, була відсутня ідеологія адміністративної діяльності, яка спрямовувалась, передусім, на реалізацію інтересів та прав громадян; по-третє, довгий час незрозумілим залишалось питання про те, хто саме надає адміністративні послуги, тобто прерогативою яких органів державної влади вони є; по-четверте, не обґрунтовувався та не окреслювався зміст юридичного результату, до якого адміністративні послуги мали вести. Одним із інструментів вирішення даної проблеми стала діджиталізація. Разом із тим, реалізація даного процесу є складним за своєю сутністю та змістом процесом, в основі якого лежить система відправних начал, вихідних ідей, тобто принципів.

Стан дослідження проблеми

Принцип – це одна з найголовніших теоретичних проблем, яка становить основу

теорії права, у зв'язку із чим її розробкою займалось багато науковців, серед яких А.М. Бабенко, О.О. Борисова, М.В. Іванова, А.М. Колодій, П.Т. Полежай, В.І. Прокопенко, М.В. Цвік, І.О. Шаповалова та багато інших вчених-представників різних галузей права. Втім, незважаючи на існування досить широкої наукової опрацьованості, на сьогоднішній день все ще існує багато сфер та юридичних явищ в контексті яких зміст і значення даної категорії не були належним чином опрацьовані та визначені. Зокрема, цей аспект прямо стосується питання діджиталізації адміністративних послуг.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття принципів правового регулювання діджиталізації сфери надання адміністративних послуг в Україні. Дана мета потребує реалізації таких завдань, як: розкрити загальнотеоретичний підхід щодо тлумачення принципів в праві; побудувати новий підхід щодо тлумачення їх сутності в контексті діджиталізації адміністративних послуг.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна визначається тим, що у статті дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо з'ясування сутності принципів правового регулювання діджиталізації сфери надання адміністративних послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу

Етимологію поняття «принцип» становить латинське слово «principium», яке означає основу, початок, вихідний елемент. В тлумачних словниках принцип – це якесь вихідне положення; особливість, основа дії пристрою, механізму; ідея, головний чинник якоїсь концепції; суб'єктивне внутрішнє переконання діяти певним чином [1, с.1125;2, с.366]. Коріння поняття варто шукати в філософії, адже ще Аристотель свого часу зазначав про принцип в об'єктивному значенні як про першу причину: «Те, виходячи з чого щось існує або існуватиме». Пізніше, Кант також навів тлумачення принципу, але більш суб'єктивно, розрізнюючи принципи конститутивні (тільки для емпіричного вживання) і регулятивні (тільки для трансцендентального або практичного вживання). За сучасник філософським поглядом принцип є вихідним теоретико-методологічним положенням, яке лежить в основі певного знання і визначає спосіб його побудови [3, с.39;4, с.129].

Багато наукових висновків з приводу розуміння змісту принципів зробили представники сфери управління. Наприклад, В.М. Момот під принципом управлінської діяльності розуміє основоположні ідеї відповідно до яких повинен бути побудований та функціонувати управлінський вплив [5, с.118]. О.В. Свірідова визначила, що принципи визначають вимоги до системи, структури, організації і процесу управління, напрями й межі прийняття рішень; вони можуть належати до різних систем управління. Характеризуючи той чи інший принцип, необхідно враховувати його взаємозв'язок з іншими принципами, залежність від них. Принципи взаємодіють між собою в межах цілісної системи, врівноважуючи чи посилюючи один одного, що дає змогу достатньою мірою розкрити свою природу, індивідуальність і регулювальні можливості. При цьому вчена переконана: кожен принцип має структурно відведене йому місце, що дає підстави зробити висновок – повноцінне розкриття змісту і потенціалу будь-якого принципу управління можливе лише в рамках і з урахуванням його системних залежностей [6, с.46-47]. К.С. Безгін наголошує: принципи управління – це основні правила, що детермінують управлінську діяльність в сфері створення, розповсюдження та використання знання на підприємстві, що перманентно навчається. Принципи управління можна поділити на загальні, приватні і організаційно технологічні. Всі вони взаємопов'язані між собою, і тільки цілісне їх застосування забезпечує ефективність управління [7, с.152]. Н.Р. Нижник доводить: «Принципи державного управління – це об'єктивні закономірності і відносини суспільно-політичної природи, що визначають зміст, організаційну структуру та життєдіяльність компонентів державного управління. Вони сформульовані у вигляді певних наукових положень, закріплених у своїй основі правом та застосовуються у теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності людей» [8, с.162]. С.В. Ващенко обґрунтовує, що прин-

ципи державного управління – це засновані на законах та закономірностях розвитку суспільства або окремої структури органів виконавчої влади вихідні правила, керівні норми діяльності, які закріплені в різних нормативних документах, що відповідають цілям діяльності системи управління, відображають основні її властивості та особливості управління [9, с.22;10, с.54 – 55].

В межах правової наукової думки найбільш узагальнене тлумачення принципів представлено у Багатомовному юридичному словнику-довіднику І.О. Голубовської, В.М. Шовкового та О.М. Лефтерова, як: «Основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо)» [11, с.342]. Втім, як правило, науковці не обмежуються загальноприйнятим визначенням та аналізують правові принципи більш глибоко. Наприклад, О.І. Осауленко зазначає, що принципи права за своєю сутністю є узагальненим відображенням об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, людства тощо. Принципам права притаманна властивість певного віддзеркалення соціальної дійсності, що встановлює їх особливе місце у правовій системі і робить основою виникнення, становлення й функціонування багатьох правових явищ [12, с.99;13, с.49].

А.М. Бабенко, О.О. Борисова, І.О. Шаповалова підкреслюють, що принципи права є одним з найбільш ефективних каталізаторів процесу еволюції будь-якої правової системи, хоча і еволюція права має свої внутрішні закономірності, і ці закономірності задають певний напрям новацій у цій сфері. Значення принципів права відображається у тому що вони виступають каркасом, фундаментальною конструкцією правової системи; принципи права є орієнтиром у формуванні та розвитку права; істотно впливають на формування правосвідомості людей, можуть бути безпосередньою основою для прийняття індивідуальних юридичних рішень у конкретних справах; при прогалинах в законодавстві принципи права можуть використовуватися як юридична підстава при розгляді питання про право, при цьому вони виступають як джерело права, принципи права сприяють правильному тлумаченню правових норм. На відміну від норм права принципи права жорстко не фіксують зміст поведінки, вони здатні більш швидко реагувати на зміни суспільного життя, а отже, застосування і тлумачення норм права має відбуватися відповідно до принципів права. Іншими словами, принципи права є своєрідною системою координат, у рамках якої розвивається право, є втіленням результату раціонального наукового осмислення закономірностей розвитку права, і одночасно є вектором, який визначає напрямок його розвитку. Роль принципів права виявляється ще більш значимою, коли мова йде про усунення прогалин в законодавстві. У випадку, коли закон не прописує або недостатньо чітко визначає з приводу певного питання, суд повинен знаходити рішення в світлі принципів права [14, с.6].

Відповідно до підходу К.Г. Волини принципи права – це керівні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з другого – являють собою найбільш загальні норми, що діють в усій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів. Ці норми або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законодавства. Призначення принципів права полягає в тому, що вони забезпечують однакове формулювання норм права, а також їхній вплив на суспільні відносини у формі правового регулювання й інших форм правового впливу, визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи як провідні ідеї для законодавця. За умови їх закріплення в Конституції принципи права забезпечують єдність процесів створення права, його реалізації і охорони. Принципи права є критерієм оцінки права і методологічною основою його подальшого вдосконалення [15, с.99].

За Л.Р. Наливайко принципи права – це найбільш загальні і стабільні вимоги, що сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права і напрями його подальшого розвитку. Ознаками

принципів права автором визначено наступне: 1) принципи права спрямовані на утвердження, забезпечення і захист суспільних цінностей, дозволяють урахувати їх при формуванні та дії права; 2) принципи права мають найбільш загальний, абстрактний характер. Тому перед суб'єктами нормотворчості постає важливе завдання наповнити принципи, як загальні ідеї, нормативним змістом; 3) принципи права визначають зміст системи права та її структурних елементів, а також напрями їх подальшого розвитку. Вони виконують функцію стрижнів системи права, сприяють її єдності та стабільності, об'єднують галузі, підгалузі та інститути права; 4) принципи права мають пріоритет над нормами права. Останні формуються під впливом певного принципу або групи принципів і не повинні їм суперечити; 5) від правових норм принципи права відрізняються більшою стійкістю, оскільки залишаються незмінними протягом тривалого часу; 6) як і правові норми, принципи зазвичай закріплюються у джерелах права – нормативно-правових актах, судових прецедентах та ін. Залежно від форми викладення можна виділити принципи, що без- посередньо сформульовані в джерелах права, і принципи, що виводяться зі змісту джерел права в непрямій формі [16, с.102].

О.В. Старчук виділяє дві концепції визначення поняття принципів права, які сформувались у правовій доктрині. Згідно з першою концепцією, що побудована на теорії позитивізму, принципи права – це ідеї, теоретичні, нормативно-керівні положення того чи іншого виду людської діяльності, які конкретизуються в змісті правових норм та об'єктивно спричинені матеріальними умовами існування суспільства. Відповідно до другої концепції, яка бере початок від ідеї природного права, принципи права автор розуміє як керівні ідеї, об'єктивно притаманні праву відправні начала, незаперечні вимоги до учасників суспільних відносин із метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Вони визначають зміст і спрямованість правового регулювання, відображають найважливіші закономірності соціально-економічної формації [13, с.49; 17].

Висновки

Отже, досить широкі, різноманітні за змістом та наповненістю наукові підходи дають можливість виділити наступні особливості принципів в праві в цілому, та правового регулювання діджиталізації сфери надання адміністративних послуг, зокрема: 1) первісне значення принципів – це вираження ідеї про те, яке має бути право та яким саме чином повинен функціонувати механізм правового регулювання. Це культивовані протягом часу розвитку всієї держави і суспільства основоположні засади, що виражають ідеальну модель правової системи та її складових (норм, інститутів, галузей тощо) в сучасний момент розвитку; 2) принципи містять в собі об'єктивний та суб'єктивний аспект. З одного боку вони виходять із закономірностей функціонування держави і її правової системи, що трансформуються під впливом історичних подій, політичної ситуації, територіального розташування в світі і таке інше. З іншого – обов'язково враховують суб'єктивне бачення людей про суть права та механізм правового регулювання; 3) принципи не обмежені конкретними правовими положеннями, вони розчинюються в усій системі нормативно-правових актів та являють собою норми найвищого ступеню імперативності, обов'язкові до дотримання всіма учасниками суспільно-правових відносин; 4) принципи відносно стабільні та незмінювані. Їх еволюція пов'язана не тільки із зміною законодавства, але також потребує переосмислення людьми сутності права в конкретний історичний період.

Таким чином, принципи правового регулювання діджиталізації сфери надання адміністративних послуг слід визначити як систему вихідних, основоположних, керівних засад-ідей, що виражають вектор, особливості та специфіку юридичного регулювання процесу діджиталізації сфери організації та безпосереднього надання адміністративних послуг в Україні.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь ; ВТФ «Перун», 2005. 1884 с.

2. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Х. : «Фоліо», 2002. 846 с.

3. Грохольський В.Л. Управління діяльністю спеціальних підрозділів МВС України по боротьбі з організованою злочинністю: дис… д-ра. юрид. наук : Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2004. 415 с.

4. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка". 2009. 264 с.

5. Момот В.М. Робота з персоналом в органах та підрозділах державної податкової адміністрації України: теоретичні та організаційно-правові засади: дис… канд. юрид. наук : Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2006. 204 с.

6. Свірідова О.В. Принципи управління взаємодією продуцента та реципієнтів ринкової привабливості. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. №3. С.45-52.

7. Безгін К.С. Принципи управління інноваційно-активним персоналом в новій економіці. Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки). 2020. №1(41). С.151-157.

8. Нижник Н.Р. Природа та зміст адміністративної реформи в Україні. Реформування державного управління в Україні: проблеми та перспективи. К., 1998.С. 135-142.

9. Ващенко С. В. Механізм управління. Управлінські відносини: Конспект лекцій. Запоріжжя, 2000. 31 с.

10. Шатрава С.О. Адміністративно-правові засади діяльності спеціальних підрозділів міліції: автореферат дис… д-ра. юрид. наук : Харків: Харківський національний університету внутрішніх справ. 2007. 31 с.

11. Багатомовний юридичний словник-довідник. І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.

12. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. К. : Істина, 2007. 336 с.

13. Безкровний Є.А. Організаційно-правові засади діяльності органів прокуратури України з розгляду звернень. Київ: Національна академія прокуратури України. 2015. 263 с.

14. Бабенко А.М., Борисова О.О., Шаповалова І.О. Принципи права: поняття та класифікація. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. Випуск 3(44). С.3-7.

15. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.

16. Наливайко Л.Р. Теорія держави і права в схемах та таблицях: навчальний посібник. К.: «Хай-Тек Прес». 2020. 296 с.

17. Страчук О.В. Щодо поняття принципів права. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 40–42.

SUMMARY

The key features of principles in law in general and legal regulation of the digitalization of the sphere of administrative services are highlighted, in particular: 1) the original meaning of principles is an expression of the idea of what law should be and how the mechanism of legal regulation should function. These are fundamental principles cultivated over the time of development of the entire state and society, expressing the ideal model of the legal system and its components (norms, institutions, industries, etc.) at the current moment of development; 2) principles contain an objective and subjective aspect. On the one hand, they are based on the laws of the functioning of the state and its legal system, which are transformed under the influence of historical events, political situation, territorial location in the world, and so on. On the other hand, they necessarily take into account people's subjective vision of the essence of law and the mechanism of legal regulation; 3) the principles are not limited by specific legal provisions, they dissolve in the entire system of regulatory legal acts and represent norms of the highest degree of imperativeness, mandatory for compliance by all participants in social and legal relations; 4) the principles are relatively stable and unchangeable. Their evolution is associated not only with changes in legislation, but also requires people to rethink the essence of law in a specific historical period.

It was found that the principles of legal regulation of the digitalization of the sphere of administrative services should be defined as a system of initial, fundamental, guiding principles-ideas that express the vector, features and specificity of the legal regulation of the process of digitalization of the sphere of organization and direct provision of administrative services in Ukraine.

Keywords: principles, principles of law, legal regulation, digitalization, administrative services.